

De Spaanse Burgeroorlog - was dat niet een Spaans gebeuren?
(2018: Cor Faber)

Een lokaal Spaans gebeuren? Niets is minder waar.

Veel mensen hebben wel gehoord van de Spaanse Burgeroorlog (1936-39). Minder mensen kennen bijzonderheden er van en slechts een enkeling weet iets van de internationale betrokkenheid – en juist het gemis hier aan.

De Spaanse Burgeroorlog was ingrijpend, niet alleen een Spaans nationaal gebeuren maar – dus minder bekend – ook internationaal.

Ten eerste omdat er destijds 40-45.000 vrijwilligers uit allerlei landen naar Spanje kwamen om, als Internationale Brigade, te vechten tegen de fascistische Franco. Onder hen waren zo'n 700 Nederlanders die de reis ondernamen.

Ten tweede bemoeiden Duitsland, Italië en Rusland zich er militair mee. Duitsland en Italië schaarden zich aan de kant van Franco. Rusland koos de zijde van de gevestigde orde, de republiek. Welke belangen waren daarmee gemoeid?

Oorlog hing al een aantal jaren in de lucht en alle partijen gebruikten de Spaanse Oorlog om hun oorlogsmachine de gelegenheid te geven om te oefenen. De manier van oorlog voeren was sinds de Eerste Wereldoorlog aanzienlijk veranderd. Alle deelnemers waren zich daar van bewust en men wilde weten wat wel en wat niet zou werken.

Veel mensen hebben ooit gehoord van het bombardement op het Baskische plaatsje Guernica op 26 april 1937. Het Duitse Condorlegioen heeft dat bombardement gebruikt om te experimenteren met diverse zaken zoals "terrorbombing", wat is het psychologisch effect van een zwaar bombardement. Ook heeft men geëxperimenteerd met brandbommen. De meeste slachtoffers in schuilkelders zijn niet omgekomen door de explosies, maar door gebrek aan zuurstof, zuurstof verbruikt door die brandbommen.

Een reden voor de hulp door Rusland is, dat Stalin Spanje graag communistisch zag worden. Sociaal gezien was daar een voedingsbodem voor gezien de sociale onrust die er in de jaren dertig aan het ontstaan was. Na eeuwen van uitbuiting van de werkende klassen door de elite, begon men zich te organiseren en communisme was een van de belangrijkste stromingen die vaste voet begon te krijgen.

Hitler had echter zo zijn eigen redenen voor de militaire steun aan Franco.

Duitsland was bezig een oorlogsmachine te bouwen maar had nagenoeg geen eigen grondstoffen zoals ijzererts om te delven en Spanje wel. Militaire hulp moest dus betaald worden met dergelijke grondstoffen.

Een andere reden was dat Hitler het wel plezierig zou vinden als het fascisme aan de macht zou komen in Spanje. Hierdoor zou hij bij zijn voorgenomen invasie geen last of misschien wel hulp kunnen hebben in het zuiden van Europa (iets wat niet gebeurd is aangezien het Spanje van Franco zich officieel neutraal opstelde).

Die hulp van Hitler begon al kort na het uitbreken van de opstand. Al binnen enige dagen stuurde Hitler vliegtuigen naar Marokko om de troepen daar over te zetten naar het vaste land van Spanje. Troepen die bestonden uit soldaten van het Spaanse vreemdelingenlegioen en van de stam van de moren. Die hulp was noodzakelijk aangezien de marine voor het grootste deel nog aan de kant van de republikeinse regering stond en die schepen de straat van Gibraltar in de gaten hielden. Met enkele goed gerichte schoten konden die een schip met een paar duizend soldaten laten zinken.

Al kort na het uitbreken van de oorlog, in augustus 1936, besloten veel landen een overeenkomst te sluiten, het non-Interventiepact. Dit op initiatief van Frankrijk die hierbij de nodige steun kreeg van het Verenigd Koninkrijk. Militaire hulp aan Spanje werd verboden, strafbaar. Toch slaagden

Duitsland, Italië en Rusland er in om ongehinderd hun gang te gaan, ondanks het feit dat ook zij het pact hadden ondertekend.

Natuurlijk werden er op politiek niveau vragen gesteld. Maar toen bijvoorbeeld een politicus in het Engelse Lagerhuis dat deed, werden zijn vragen glashard genegeerd. Dat was in andere landen niet veel anders. Men wilde met name Duitsland niet voor het hoofd stoten, bang als men toch al was voor onvermijdelijke gebeurtenissen die er aan stonden te komen.

Daarnaast was er nog steeds handel met de diverse landen en ook die wilde men niet in gevaar brengen. De grote vraag was wie als winnaar in Spanje uit de bus zou komen en een verkeerde keuze zou ingrijpende gevolgen kunnen hebben voor de handel. Al met al struisvogelgedrag zonder uiteindelijk een positief resultaat.

Aangezien Franco binnen een aantal maanden zo'n 80 % van het leger achter zich had, was er bij de republikeinen een nijpend tekort aan middelen zoals vuurwapens, artillerie, tanks en vliegtuigen. Op een wel heel erg ongeorganiseerde manier trokken allerlei functionarissen door Europa en daarbuiten op zoek naar wapens. Daarbij kwamen ze in contact met handelaren die wel brood zagen in de verkoop van middelen. De verhalen daarover zijn voor het merendeel absurd:

- geweren werden verkocht waar geen munitie voor was en munitie waar geen geweren voor waren.
- logboeken van vliegtuigen werden vervalst waardoor het leek alsof die net onderhoud hadden gehad en weer 2.000 uur mochten vliegen. Soms haalde zo'n vliegtuig niet eens Spanje maar verdween ergens boven de Pyreneeën.

- passagiersvliegtuigen werden verkocht als bommenwerpers. Bommen werden dan door de open deur en met de hand naar buiten gegooid.

- vanwege het Non-Interventie-Pact gingen sommige objecten de halve wereld rond om exportverboden te omzeilen.

- financieel was niets centraal geregeld en gingen contant geld en goud op een chaotische manier van hand tot hand. Om natuurlijk uiteindelijk te eindigen bij handelaren die er rijk van geworden zijn.

- handelaren lieten de republikeinen tegen elkaar op bieden, uiteraard zonder hen dit te laten weten. Daardoor werden bijvoorbeeld oude afgeschreven tanks uit de Eerste Wereldoorlog verkocht tegen drie of vier keer de marktwaarde. Zo'n handelaar kreeg vaak ook commissie en de hoogte daarvan hing af van het transactiebedrag. Dat moest dan natuurlijk zo hoog mogelijk worden.

De betrokkenheid van de Verenigde Staten verdient wat extra aandacht. Als één van de ondertekenaars van het non-interventiepact, was het ook voor dat land niet toegestaan om militaire hulp te verlenen.

Niet dat president Roosevelt daarop zat te wachten. De burgeroorlog had diverse etiketten gekregen en één daarvan was dat het fascisme tegen communisme zou zijn. Van geen van beiden moest Roosevelt iets hebben dus ze zoeken het daar maar uit.

Als je dan ook nog bedenkt de Verenigde Staten gedurende de jaren 20 en 30 van de vorige eeuw het beleid hadden om zich te isoleren van de rest van de wereld – "Fortress Amerika", wij en de rest – dan is het plaatje al wat completer.

Cruciaal was ook dat de katholieken, die aan de kant van Franco stonden, een belangrijke invloed hadden in het beleid en de uitvoering er van.

In de loop van 1937 veranderde het beeld wat Roosevelt had van de situatie. Niet langer was het fascisme tegen communisme maar werd het nu democratie tegen dictatuur. Met name de invloed van zijn vrouw Eleanor had hier een belangrijk aandeel in. Zij was bevriend met mensen als Ernest Hemingway en deze had zijn medewerking verleend aan de film *The Spanish Earth* van de Nederlandse cineast Joris Ivens. De film is opgenomen midden 1937 en gaf een indruk van de situatie in Spanje van dat moment. De film werd vertoond in de huiskamer van het Witte Huis.

Roosevelt beseftte dat de Verenigde Staten zich niet langer afzijdig kon houden van het wereldgebeuren en heeft geprobeerd onder het non-interventiepact uit te komen. De tegenstand

vanuit de katholieke hoek heeft dit altijd tegen kunnen houden. Die partij heeft zelfs plannen voor humanitaire hulp tegengehouden.

Het gevolg daarvan was dat Roosevelt geprobeerd heeft om op persoonlijke titel een aantal acties op touw te zetten. Dat ging dan wel via stromannen, bekendheid aan deze plannen zou hem politiek de kop hebben gekost. Helaas zijn deze plannen op niets uitgelopen.

De Verenigde Staten waren in die tijd nog geen grootmacht. Natuurlijk was er een militair apparaat maar dat stelde nog niet veel voor. Vanwege de omslag in het denken van Roosevelt – “we kunnen ons toch niet afzijdig houden van het wereldgebeuren” – is de opbouw van dat militaire apparaat in een versneld tempo doorgevoerd. Het is dan ook zeker niet onwaarschijnlijk dat zonder de Spaanse Burgeroorlog, de Verenigde Staten niet de rol hadden kunnen spelen die ze gedaan hebben tijdens de Tweede Wereldoorlog. Voor de republikeinse regering in Spanje kwam dat echter te laat.

Uiteindelijk heeft het er allemaal toe geleid dat met de val van Madrid op 1 april 1939, Franco als dictator aan de macht kwam. Dat zou hij blijven tot aan zijn dood in 1975. Dat hij in 1947 Spanje officieel uitriep tot monarchie veranderde niets aan de praktische kant. Het sluiten tot een verbond met de katholieke kerk in 1953 leidde zelfs tot een terugval doordat echtscheiding en het burgerlijk huwelijk verboden werden. Dat leverde hem uiteindelijk veel steun op van Rome.

Spanje is verdeeld tot op de dag van vandaag. Als je in Spanje vragen stelt over de Spaanse Burgeroorlog of de dictatuur van Franco, krijg je zeker de tegenvraag aan welke kant jij staat. Een verkeerd antwoord kan zo maar leiden tot het einde van het gesprek.

Voornamelijk ouderen die de tijd van Franco hebben meegemaakt, hebben nog steeds angst om er over te praten, dat was ooit gevaarlijk. Die impuls kom je geregeld tegen en soms worden gesprekken zelfs geannuleerd door die angst.

In Amsterdam wordt elk jaar een herdenking gehouden om de 700 Nederlanders te herdenken die naar Spanje zijn gegaan. In 2016 was het 80 jaar geleden dat de Spaanse Burgeroorlog uitbrak. Er werd toen ook een weekend georganiseerd met een tentoonstelling en een symposium met diverse sprekers die elk iets vertelden over Nederlandse aspecten van die oorlog.

De titel van dat weekend was “de oorlog begon in Spanje”. Terecht, want het drietal landen, Duitsland, Italië en Rusland, hebben Spanje gebruikt om te oefenen voor de Tweede Wereldoorlog.

Cor Faber is historicus en auteur. Onverwacht dook in 2012 een dagboek op van zijn grootvader waarin beschreven wordt hoe hij als matroos hielp met het smokkelen van wapens naar Spanje. Kleinzoon Cor gebruikte dit dagboek om een historische roman te schrijven met als titel “Reis naar de Spaanse Burgeroorlog”. De roman werd eind 2014 uitgegeven en in 2016 de tweede druk.

Naar aanleiding van de herdenking in 2016 – waar hij voor werd uitgenodigd als spreker tijdens het symposium - verzorgt hij gastlessen en lezingen aan volwassenen door heel Nederland over de Spaanse Burgeroorlog en het verhaal van zijn grootvader.

Internet: www.corfaber.nl

Email: corfaber80@gmail.com

